

06

>>

เสียงตะโกนร้องในงานศิลปะ กับการเมืองที่ถูกควบคุม

A Sound of Screams in Art and the Regulated Politics

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำคณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร E-mail : Supachai3833@gmail.com

บทคัดย่อ

ประเด็นการแสดงผลงานทางศิลปะเพื่อสะท้อนสังคมและการเมืองในสภาวะที่รัฐบาลควบคุมเสรีภาพของศิลปิน นักสร้างสรรค์ นับตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2557 เป็นต้นมานั้น ส่งผลให้เกิดหลายเหตุการณ์ที่มีเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าลบทั้ง ทำลายผลงาน หรือควบคุมการแสดงออกไม่ให้ปรากฏในสื่อสาธารณะ ผู้เขียนในฐานะศิลปินได้สร้างสรรค์ผลงานศิลปะกับการเมืองก็เคยถูกเจ้าหน้าที่ของรัฐควบคุมสิทธิเสรีในการสร้างสรรค์แสดงผลงานศิลปะเพื่อสะท้อนสังคมการเมืองเช่นกัน เมื่อปี พ.ศ. 2561 ในเทศกาลศิลปะ “KhonKaen Manifesto เหลี่ยม มาบ มาบ แสงจ้าในดึกร้าง” ซึ่งเป็นผลงานที่ผู้เขียนได้วาดใบหน้าของนายกรัฐมนตรีของไทยสองท่านจากสองสมัย จากนั้นในปี พ.ศ. 2562 ผู้เขียนได้รับเชิญให้นำผลงานศิลปะไปแสดงผลงานเดี่ยว (SOLO EXHIBITION) ที่ NANYANG ACADEMY OF FINE ARTS ในชื่อผลงาน Sound of Silence in Thailand ผลงานชุดนี้มีวัตถุประสงค์นำเสนอประเด็นเรื่องการควบคุมเสรีภาพทางการแสดงความคิดเห็นของประชาชนไทยในด้านสังคมและการเมือง ซึ่งในขณะนั้นเกิดความขัดแย้งทางความคิดของกลุ่มหัวก้าวหน้ากับกลุ่มอนุรักษนิยม ท่ามกลางสภาวะที่หลายประเทศเกิดการชุมนุมโดยคนรุ่นหนุ่มสาวเพื่อประท้วงต่อต้านผู้มีอำนาจเนื่องจากต้องการเห็นอนาคตที่ดีกว่า เกิดเป็นแรงกระเพื่อมส่งต่อหัวเอเซียรวมถึงประเทศไทย ผู้เขียนสร้างสรรค์ผลงานชุดดังกล่าวในลักษณะภาพจิตรกรรมเทคนิคหมึกบนกระดาษ ดินสอบนกระดาษ พาสเทล รวมถึงสื่อวิดีโอที่ไร้เสียง เป็นการแสดงผลงานถึงความอัดอั้น การถูกกดขี่ วัฒนธรรมของการห้ามพูด

ห้ามตั้งคำถามของเด็กต่อผู้ใหญ่ในสังคมไทยที่ฝังรากลึกมายาวนาน ผลการตอบสนองของผู้ชมในงานที่จัดแสดงพบว่า ผู้ชมมีการแสดงความคิดเห็นเชิงสนับสนุนต่อผลงานที่นำเสนอ โดยมีทั้งผู้ชมชาวไทยที่ได้รับข่าวสารจากหอศิลป์ ผู้ชมชาวไทยที่เดินผ่านแล้วเข้ามาชมงาน รวมทั้งผู้ชมชาวสิงคโปร์และนักท่องเที่ยวชาติอื่นก็ได้สะท้อนความเห็นแบบมีส่วนร่วมเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่สังคมไทยถูกอำนาจเผด็จการเข้ายึดอำนาจ กล่าวโดยสรุปในการจัดแสดงผลงานที่แสดงออกด้านการเมืองของผู้เขียนทั้งสองครั้งแต่ต่างสถานที่กันระหว่างสองประเทศ พบว่าผลงานศิลปะสามารถสื่อสารจากประเด็นทางการเมือง และสร้างการรับรู้ทางสุนทรียะได้แตกต่างกัน

คำสำคัญ : ศิลปะกับการเมือง

Abstract

Artistic expression reflecting society and politics and the censorship on freedom of expression of creators and artists have been a phenomenon that occurs in Thailand since May 2014. From time to time, many artistic works have been either deleted, destroyed by officials, or censored from public media. The author, as one of many artists who created works of art reflecting politics, was once banned in 2018 from showcasing his art works in an art festival : “KhonKaen Manifesto : Liam Mab Mab, A Bright Light In An Abandoned Building,” where the author's work featured drawings of faces of Thaksin Shinawatra and General Prayut Chan-o-cha. After that, the author was invited to a solo exhibition at NANYANG ACADEMY OF FINE ARTS in 2019 with an artistic work titled “Sound of Silence in Thailand,” in which issues of government censorship on freedom of expression in the Thai society and politics during that time, were exhibited. There have been conflicts of opinion among the progressive groups and the conservatives. At the same time, social movements against the ruling power were raised by young people who sought a better future of themselves. This occurred in many countries like a moving ripple, especially in Asia, including Thailand. Exhibited works included ink-on-paper paintings, pencil-on-paper paintings, pastels works, and silent videos which conveyed an interpretation of discomfort, oppression, a culture of censorship on free speech, or a taboo for children arguing with adults that has rooted for so long in the Thai society. Audience's responses to the exhibitions showed that they expressed a supportive opinion

on the exhibited works. Some of the Thai audiences knew of the exhibition from the publicity of the art gallery, as well as from those passing by, including the Singaporeans and tourists that have also echoed a participatory opinion on the phenomenon of Thai society being overpowered by dictatorship. In summary, both exhibits of the author, though in different locations in the two countries, the artistic works can reflect political issues, and create a different aesthetic perception to the audience.

Keywords: Art and Politics

บทนำ

ในแวดวงศิลปะร่วมสมัยของประเทศไทย นอกเหนือจากงานศิลปะแบบประเพณีที่ศิลปินได้แสดงออกทางความคิดด้านศิลปะและวัฒนธรรมอันดีงาม ยังมีผลงานศิลปะอีกกลุ่มหนึ่งที่สะท้อนเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงในมิติต่างๆ ทางสังคมจากศิลปินซึ่งรับรู้ข้อมูลข่าวสารในแต่ละวันแล้วเกิดความคิดความต้องการวิพากษ์เหตุการณ์เหล่านั้นโดยการสื่อด้วยศิลปะ แล้วส่งผลกระทบต่อการรับรู้ของคนในสังคม นั่นคือการแสดงออกทางด้านศิลปะกับการเมือง นับตั้งแต่ประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยตั้งแต่ พ.ศ.2475 เป็นต้นมา ศิลปินไทยต่างแสดงความคิดผ่านผลงานศิลปะแขนงต่างๆ ในแต่ละยุคสมัย จนบางครั้งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดเห็นของคนในยุคนั้น ไม่ว่าจะเป็นทางฝั่งรัฐบาลหรือฝั่งประชาชนผู้แสดงความเห็นแตกต่าง ซึ่งแน่นอนว่าการแสดงออกทางความคิดทางการเมืองย่อมมีทิศทางหลากหลาย จนนำมาซึ่งการควบคุมของรัฐบาล แต่อย่างไรก็ตามศิลปินหรือผู้ทำงานศิลปะก็ย่อมมีวิธีการแสดงออกของตนเอง หรือเลือกที่จะสื่อสารโดยใช้สัญลักษณ์เพื่อเป็นสิ่งแทนการบอกเล่าเรื่องราวที่ต้องการสื่อออกไปสู่สาธารณชน

บทความนี้ผู้เขียนต้องการนำเสนอผลลัพธ์ (Outcome) ของการสร้างสรรสร้างงานศิลปะกับประเด็นทางการเมืองของผู้เขียนจากการแสดงงานศิลปะจำนวนสองครั้งคือการแสดงงานกลุ่มในเทศกาลศิลปะ “Khon Kaen Manifesto เหลี่ยม มาบ มาบ แสงจำในดึกว้าง” ระหว่างวันที่ 6-26 ตุลาคม 2561 และครั้งที่สองในการแสดงงานเดี่ยว (Solo Exhibition) ที่ Lim Hak Tai Gallery , Nanyang Academy of Fine Arts ระหว่างวันที่ 21 มิถุนายน ถึง 21 กรกฎาคม 2562 ในชื่อผลงาน Sound of Silence in Thailand เป็นการสร้างสรรสร้างงานศิลปะสาขาทัศนศิลป์ภายใต้กรอบความคิดเรื่องศิลปะกับการเมือง ที่ต้องการสะท้อนสิ่งที่เกิดขึ้นกับสังคมไทยหลังการรัฐประหารโดย คสช. ใน พ.ศ.2557 เป็นต้นมา

นับตั้งแต่ พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา ผู้นำคณะ คสช. ได้ทำรัฐประหาร จนกระทั่งได้รับการเลือกตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีในการเลือกตั้งจนถึงปัจจุบันปี พ.ศ. 2564 มีการแสดงออกความเห็นทางการเมืองจากกลุ่มศิลปินหลากหลายสาขา โดยเฉพาะอย่างยิ่งศิลปินสาขาทัศนศิลป์ ที่ได้สร้างสรรผลงานปรากฏในที่สาธารณะ แต่ภายในเวลาต่อมาตัวผลงานเหล่านั้นถูกเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าทำลาย ลบ กลบเกลื่อน ไม่ให้ผลงานได้คงอยู่ รวมไปถึงผลงานสร้างสรรค์ที่ปรากฏในพื้นที่ออนไลน์ก็เช่นเดียวกันต่างก็ถูกจำกัดและข่มขู่จากรัฐ เนื่องจากงานศิลปะเหล่านั้นมีจุดประสงค์เพื่อสะท้อนปัญหาที่มาจากความไม่เป็นธรรมในการบริหารของผู้บริหารรัฐบาลในแต่ละกรณีซึ่งหลายต่อหลายเรื่องนั้นสร้างความคลางแคลงใจให้แก่ประชาชน แต่อย่างไรก็ตามศิลปินผู้ไม่เกรงกลัวต่ออำนาจต่างเผยแพร่งานตนเองออกมาเป็นระยะ รวมไปถึงการที่ประชาชนออกมากทำกิจกรรมเรียกร้องทางการเมืองในพื้นที่สาธารณะในโลกยุคดิจิทัลดังเช่นปัจจุบันนี้ สามารถสื่อสารเผยแพร่ภาพผลงานได้รวดเร็วและผ่านสายตาประชาชนได้มากกว่าในอดีต จึงทำให้รัฐต้องหาเครื่องมือมาควบคุมไม่ให้คนสร้างสรรค์ศิลปะได้มีโอกาสและเสรีในการแสดงออกด้วยกฎหมาย

ปรากฏการณ์การควบคุมการแสดงความคิดเห็นทางสังคมและการเมืองด้วยงานศิลปะ (Censorship) ดังได้กล่าวมาข้างต้น เป็นแนวคิดสำคัญของการสร้างสรรค์งานศิลปะของผู้เขียน ทำให้เกิดแรงขับเคลื่อนที่ทำลายจากยุคสมัย ผลักดันให้กลั่นกรองความคิดจากการรับรู้ เป็นปฏิกิริยาตอบสนองสร้างผลงานทัศนศิลป์ ในยามที่ประชาชน เยาวชนส่วนหนึ่งหมดสิ้นซึ่งความหวังต่ออนาคต เมื่อผลงานของผู้เขียนปรากฏในพื้นที่สาธารณะ เมื่อนั้นประชาชนคือผู้ตัดสิน ประเมินคุณค่าผลงานที่พวกเขาได้เห็น รับรู้ ตีความ ด้วยตัวประชาชนด้วยกันเอง

กระบวนการสร้างสรรค์

ผู้เขียนได้ติดตามความเคลื่อนไหวของเนื้อหาข่าวที่ปรากฏในแต่ละช่วงเวลาที่ผ่านมา ทำให้ทราบได้ว่าทุกๆ การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองมักมีการแบ่งฝักฝ่ายเป็นสองขั้วใหญ่ๆ อยู่เสมอ การแบ่งข้างทำให้เกิดความแตกแยกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อีกทั้งมีการแสดงออกทางความเกลียดชังในแต่ละกลุ่มความคิด เกิดผู้นำของกลุ่มจนกลายเป็นสัญลักษณ์เช่น กลุ่มความคิดที่มองเห็นราษฎรเป็นใหญ่ กับกลุ่มที่มองเห็นรัฐบาลเป็นใหญ่ หรืออาจจะมีการแบ่งแยกไปอีกโดยให้ความสำคัญไปที่ตัวบุคคลที่มาเป็นผู้นำทางความคิดการเมือง ในมุมมองของผู้เขียนการสร้างสัญลักษณ์ให้แก่ผู้นำกลุ่มเป็นปัจจัยสำคัญต่อการขับเคลื่อนความคิดเห็นของแต่ละฝ่าย ภาพผู้นำถูกใช้เพื่อการสร้างความเป็นกลุ่ม ศิลปินหลายคนทั้งในประเทศและต่างประเทศจึงมักจะนำภาพของผู้นำมาสร้างสรรค์งานศิลปะเพื่อให้เกิดการจดจำรับรู้และตีความจากประเด็นการนำภาพผู้นำมาสร้างสรรค์งานศิลปะนี้ ผู้เขียนเลือกใช้เป็นกลวิธีในการนำมา

สร้างกรอบความคิดหลักเพื่อสร้างสุนทรีย์ภาพการรับรู้ผลงาน

อีกแนวคิดหนึ่งที่สำคัญคือแนวคิดเกี่ยวกับ ลัทธิทำลายรูปเคารพ (Iconoclasm) เป็นลัทธิที่มีแนวคิดในเชิงศาสนาและการเมืองตั้งแต่อดีต ด้วยการทำลายรูปเคารพ การทำลายศิลปะ สามารถกล่าวได้ว่าเป็นขบวนการเปลี่ยนแปลงทางศาสตร์หรือทางการเมืองภายในสังคมเดียวกัน เป็นแนวคิดที่ตรงกันข้ามกับลัทธิบูชารูปเคารพ

ผู้เขียนได้นำแนวคิดเกี่ยวกับ ลัทธิทำลายรูปเคารพนี้ มาเป็นอีกหนึ่งแกนความคิดหลักของการสร้างสรรค์งานศิลปะ ผสมผสานกับแนวคิดเรื่องการปิดกั้นความจริงในงานของตนเอง (Self-censorship) ยกตัวอย่างเช่น กรณีของสื่อมวลชนปิดกั้นความจริงด้วยการปรุงแต่งความจริงในการนำเสนอข่าวโดยเลือกมุมมองบางมุมให้สังคมรับรู้ แนวคิดทั้งสองแกนหลักนี้คือแนวคิดสำคัญที่ส่งผลต่อการตีความเนื้อหา การนำเสนอประเด็น การเลือกสำัญญะให้เชื่อมต่อการรับรู้ทางสายตาของผู้ชมเมื่อผลงานปรากฏในพื้นที่สาธารณะ โดยผู้เขียนขอขยายความเพื่อสร้างความเข้าใจในรายละเอียด ดังนี้

จากแนวคิดเรื่อง การทำลายรูปเคารพ (Iconoclasm) และ การควบคุมการแสดงความคิด (Censorship) ผู้เขียนเลือกใช้การทำลายรูปลักษณ์ของภาพบุคคลในบางส่วน โดยเลือกใช้การทำลายรูปดวงตาแล้วสร้างรูปร่างขึ้นใหม่โดยนัยยะของการทำลายรูปลักษณ์ของผู้เขียนคือ การทำลายการจดจำ การทำลายการเคารพในบุคคล การปิดเบื้องไม่ให้แสดงอัตลักษณ์ของบุคคลราวกับภาพเหมือนจริง หรือแม้กระทั่งการวาดภาพบุคคลตามเหตุการณ์ในวันรัฐประหารวันที่ 22 พฤษภาคม 2557 ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้สอดคล้องกับการใช้แนวคิดเรื่องการปิดกั้นความจริงในงานของตนเอง (Self-censorship) เพื่อลดความเสี่ยงต่อความปลอดภัยของตัวผู้เขียนในฐานะศิลปินสร้างสรรค์ผลงานศิลปะที่มีประเด็นสะท้อนการเมือง ซึ่งศิลปินในหลายๆ สาขามีทักษะและมีความคิดในการแก้ปัญหานี้ เพื่อเลี่ยงการสื่อสารแบบตรงไปตรงมาด้วยการใช้สำัญญะมาเป็นภาพแทนประเด็นที่ศิลปินต้องการสื่อสาร

ดังนั้นแนวคิดทั้งสองจึงตอบสนองต่อการสร้างสรรค์ของผู้เขียนได้ตามวัตถุประสงค์ของการสร้างสรรค์งานทั้งสองชุดคือ เพื่อสะท้อนปรากฏการณ์ทางสังคมและการเมือง แต่อย่างไรก็ตามปัจจัยอื่นๆ นอกเหนือจากเรื่องแนวคิด สำัญญะ และเทคนิคการถ่ายทอดออกมาเป็นผลงานทัศนศิลป์ ก็ยังมีเรื่องของพื้นที่ในการนำเสนอผลงานสู่สาธารณะ ในความหมายของพื้นที่บนโลกจริงไม่ใช่โลกเสมือน ในขณะที่สังคมยังอยู่ภายใต้การควบคุมการแสดงออกความเห็นทางการเมืองของประชาชนต่อรัฐบาล ซึ่งประเด็นนี้ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อการแสดงงานที่จังหวัดขอนแก่น ในเทศกาลศิลปะ “Khon Kaen Manifesto เหลี่ยม มาบ แสงจำในดีกร้าง” ระหว่างวันที่ 6-26 ตุลาคม พ.ศ. 2561 ผลงานของผู้เขียนในชุด “ใบหน้าผู้นำ” ได้นำใบหน้าของอดีตนายกรัฐมนตรี ทักษิณ ชินวัตร และ พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา มาสร้างสรรค์ด้วยการ

วาดเส้นหมึกดำบนกระดาษ หลังจากนั้นได้ทำการถ่ายภาพจากต้นแบบเพื่อเปลี่ยนแปลงสู่ระบบดิจิทัลสำหรับพริ้นท์ขนาด A4 แล้วนำไปติดตั้งด้วยการพ่นกาวติดผนังเรียงกันเป็นตาราง ซึ่งในระหว่างช่วงเวลานั้นเริ่มมีการแสดงออกทางการเมืองโดยกลุ่มศิลปิน หรือมีกิจกรรมทางการเมืองที่ปรากฏในสาธารณะ ดังนั้นทางภาครัฐจึงทำการติดตาม สอดส่องเพื่อควบคุมอย่างเข้มงวด ผลงานของผู้เขียนจึงถูกเจ้าหน้าที่รัฐสั่งให้ทำลายด้วยการทาสีดำทับเพื่อไม่ให้เห็นผลงานในการแสดงงานครั้งนั้น นอกจากผลงานของผู้เขียนยังมีงานจากศิลปินคนอื่นๆ อีกเช่นกันที่ไม่สามารถคงอยู่จนถึงช่วงการเปิดแสดงได้

ผลงานชุด “ใบหน้าผู้นำ” โดยผู้เขียน

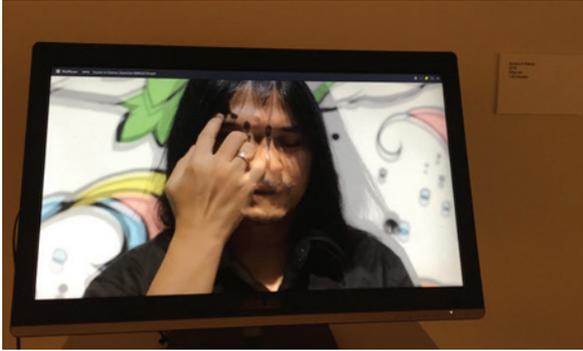
จัดแสดงในเทศกาลศิลปะ “Khon Kaen Manifesto เหลี่ยม มาบ มาบ แสงจำในตีกร่าง”
ระหว่างวันที่ 6-26 ตุลาคม พ.ศ. 2561 จ.ขอนแก่น

ผลงานชุดที่สอง ชื่อ Sound of Silence in Thailand เป็นการสร้างสรรค์ด้วยกลวิธีผสมผสานคือ การวาดเส้นหมึกบนกระดาษ กระดาษพิมพ์เอกสาร กระดาษวาดภาพสีฟ้าสเทล กระดาษไข และวิดีโอ ผลงานชุดนี้ได้นำไปจัดแสดงเดี่ยว (Solo Exhibition) ที่ Lim Hak Tai Gallery , Nanyang Academy of Fine Arts ระหว่างวันที่ 21 มิถุนายน ถึง 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2562 ณ ประเทศสิงคโปร์ ผู้เขียนวาดสิ่งที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น เป็นเสมือนกับบันทึกเหตุการณ์ความทรงจำของสังคมไทยด้วยการวาดเส้นบนวัสดุต่างๆ เพื่อมุ่งเน้นการสื่อสารสะท้อนเหตุการณ์

ภาพบางส่วนจากผลงานชุด [Sound of Silence in Thailand](#) โดยผู้เขียน จัดแสดงเดี่ยว (Solo Exhibition) ที่ Lim Hak Tai Gallery , Nanyang Academy of Fine Arts ระหว่างวันที่ 21 มิถุนายน - 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2562 ณ ประเทศสิงคโปร์

ในส่วนงานสร้างสรรค์วีดีโออาร์ต ผู้เขียนได้ถ่ายทำในพื้นที่ของหอศิลป์ที่ประเทศสิงคโปร์ ด้วยการยื่นพุดเล่าเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศไทย แล้วบันทึกเฉพาะภาพไม่ชัดเสียง เป็นการพูดที่ไร้เสียงพูด แต่มีเสียงบรรยากาศสภาพแวดล้อมในเวลานั้นอยู่ในผลงานวีดีโอ และมีการใช้หมึกดำระบายแบบละเลงบนใบหน้าของผู้เขียนในระหว่างการพูดเพื่อแสดงถึงการลบอัตลักษณ์ใบหน้าของผู้เขียนออกไป

การจัดแสดงผลงานวีดีโออาร์ต โดยผู้เขียน
ที่ Lim Hak Tai Gallery , Nanyang Academy of Fine Arts
ระหว่างวันที่ 21 มิถุนายน - 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2562 ณ ประเทศสิงคโปร์

จากผลงานทั้งสองชุดดังกล่าว ผู้เขียนสรุปกระบวนการสร้างสรรค์ได้ว่า ปัจจัยทางสถานการณ์สังคมและการเมืองส่งผลกระทบต่อผู้เขียน หรือศิลปินคนอื่นๆ ให้แสดงความคิดเห็นผ่านงานศิลปะ ทั้งนี้ผู้เขียนใช้แนวคิดลัทธิทำลายรูปเคารพ Iconoclasm และการปิดกั้นความจริงในงานของตนเอง (Self-censorship) มาเป็นแกนหลักทางความคิด ในการตีความประเด็นสู่การสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์ โดยใช้กลวิธีการสร้างสรรค์การวาดเส้นหมึกดำบนกระดาษชนิดต่างๆ ขนาดแตกต่างกันล้วนส่งผลต่อความคิดในขณะที่ผู้เขียนสร้างสรรค์งาน ไปจนถึงการติดตั้งจัดแสดงผลงานในพื้นที่ให้สามารถสื่อสารตามวัตถุประสงค์ และการทำงานของตัวผลงานศิลปะกับผู้ชม

การวิเคราะห์

การสร้างสรรคผลงานศิลปะทั้งสองชุดนั้น ผู้เขียนขอกำหนดหัวข้อเพื่อวิเคราะห์ให้เห็น ประเด็นในแต่ละส่วนดังนี้

ลำดับ	ประเด็นการวิเคราะห์	ผลงานชุด ใบหน้าผู้นำ	ผลงานชุด Sound of Silence in Thailand	การวิเคราะห์
1	กลวิธีการสร้างสรรค	วาดเส้นหมึกดำบนกระดาษ A4 เพื่อเป็นต้นแบบ 2 ภาพ และถ่ายภาพเพื่อพริ้นท์ภาพขาวดำจำนวน 100 ภาพ	วาดเส้นหมึกดำบนกระดาษ A4 = 8 ชิ้น กระดาษสา = 12 ชิ้น กระดาษไข = 3 ชิ้น กระดาษ pastel = 32 ชิ้น วิดีโอ = 1 ชิ้น	การวาดเส้น สามารถทำได้รวดเร็ว เพื่อรองรับความคิดสร้างสรรคในกระบวนการถ่ายทอด ซึ่งวัสดุที่เลือกใช้ มีจุดเด่นเรื่องพื้นผิว ขนาดที่แตกต่างกันตั้งแต่ขนาดเล็กจนถึงขนาดใหญ่จึงทำให้ผู้เขียนสามารถสร้างสรรคได้อย่างเต็มที่ รวมไปถึงการสร้างสรรคด้วยวิดีโอที่สามารถทำภาพเคลื่อนไหว จึงทำให้สามารถรองรับความคิดได้มากยิ่งขึ้นไปอีก
2	สัญลักษณ์	ภาพใบหน้าบุคคลเข้าตาเป็นรูปสามเหลี่ยม	ภาพใบหน้าที่ศิลปิน ใบหน้าผู้นำ ใบหน้าเด็กภาพประกอบบันทึกเหตุการณ์	1) ผลงานชุดใบหน้าผู้นำได้ใช้ภาพหน้าผู้นำสองคนคืออดีตนายกรัฐมนตรีและนายกรัฐมนตรีคนปัจจุบัน โดยที่ผู้เขียนวาดภาพทำลายอัตลักษณ์บุคคลด้วยการทำให้เข้าตาเป็นรูปร่างสามเหลี่ยม มีลวดลายเปลวไฟเป็นองค์ประกอบ 2) ภาพชุด Sound of Silence in Thailand ใช้ภาพใบหน้าผู้เขียนเพื่อสื่อถึงตัวแทนคนที่ต้องการตะโกนร้อง ภาพหน้าผู้นำ ภาพเด็กทารกที่ถูกเข็บบาก เพื่อสื่อถึงการห้ามพูด ภาพรองเท้าบู๊ตของทหารเพื่อสื่อถึงการรัฐประหารโดยทหาร

ลำดับ	ประเด็นการวิเคราะห์	ผลงานชุด ไบหน้าผู้นำ	ผลงานชุด Sound of Silence in Thailand	การวิเคราะห์
3	แนวคิดการสร้างสรรค์	แนวคิดเรื่องการทำลายรูปเคารพ ICONOCLASM แนวคิดเรื่องการปิดกั้นความจริงในงานของตนเอง (Self-censorship)	แนวคิดเรื่องการทำลายรูปเคารพ ICONOCLASM แนวคิดเรื่องการปิดกั้นความจริงในงานของตนเอง (Self-censorship)	ทั้งสองแนวคิดได้นำมาทำงานร่วมกันเพื่อการสร้างสรรค์ ผู้เขียนได้ทำลายรูปลักษณ์ของความเป็นอัตลักษณ์บุคคลที่ปรากฏในผลงานเพื่อไม่ต้องการการจดจำใบหน้าหรือทำงานความศรัทธาบุคคลให้ผู้ชมได้รับรู้ความคิดนี้ แต่สำหรับการแสดงงานในชุด ไบหน้าผู้นำ ภาพที่แสดงในการแสดงงานนั้นถูกควบคุมโดยเจ้าหน้าที่รัฐที่ไม่ต้องการให้ประชาชนได้เห็นภาพผลงานของผู้เขียน ในขณะที่ยังเขียนสามารถแสดง
4	การรับรู้ของผู้ชม	ผลงานอาจกระทบ หรือ หวั่นเกรงว่าจะสะท้อนต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐ จนถูกสั่งให้ทำลายผลงานเพื่อไม่ให้ประชาชนได้เห็นผลงาน	ผู้ชมชาวสิงคโปร์แสดงความเห็นต่อผลงานในเชิงสนับสนุน ชื่นชอบตัวผลงาน ทักษะการวาดเส้น ความหมายที่สื่อสะท้อนจากผลงาน รวมไปถึงชาวไทยที่อยู่สิงคโปร์แล้วมีโอกาสเข้ามาชมผลงานต่างแสดงความเห็นเชิงสนับสนุนผลงานว่าสามารถสะท้อนปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยได้อย่างเข้าถึงจิตใจของพวกเขา	ผลงานที่ใกล้เคียงกันได้ในประเทศสิงคโปร์ ในขณะที่แนวคิดเรื่องของการปิดกั้นความจริงในงานตนเองนั้น ผู้เขียนนำมาใช้ในการสร้างสรรค์ในลักษณะเดียวกันกับการทำลายรูปลักษณ์ในไบหน้า รวมทั้งในงานวิดีโอ ผู้เขียนได้ตัดเสียงพูดของผู้เขียนที่พูดถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยเพื่อความปลอดภัยของผู้เขียนเองหากผลงานนั้นถูกเผยแพร่ ผลงานศิลปะเชิงสังคมและการเมืองที่ได้วิพากษ์วิจารณ์ปรากฏการณ์ในสังคมไทยอาจจะไม่สามารถเผยแพร่ในแผ่นดินแม่ได้เสมอไปหากเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ไม่เห็นด้วย หรือตีความว่าผลงาน

ลำดับ	ประเด็นการวิเคราะห์	ผลงานชุด ใบหน้าผู้หน้า	ผลงานชุด Sound of Silence in Thailand	การวิเคราะห์
				<p>นั้นอาจจะสร้างให้เกิดความแตกแยก ในขณะที่ผลงานแสดงในสิงคโปร์กลับสร้างบทสนทนาประเด็นการทำควมเข้าใจเรื่องสังคมและการเมืองทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนสร้างความคิด สติปัญญาหาเหตุผลต่อได้</p>
5	<p>คุณค่างานศิลปะ</p>	<p>ผู้เขียนมองว่าผลงานชุดนี้ กระตุ้นการรับรู้ สร้างผลกระทบต่อเจ้าหน้าที่รัฐ จนทำให้ต้องถูกสั่งให้เลิกงาน ในความเห็นผู้เขียนกลับมีความพึงพอใจต่องานชุดนี้ว่า ผลงานมันได้ได้ทำหน้าที่ในตัวเองอย่างดีแล้ว</p>	<p>ผลงานสามารถสร้างการรับรู้ การวิพากษ์วิจารณ์ ได้ ได้รับความสนใจจากนิตยสารออนไลน์ในประเทศสิงคโปร์ คือ b-site.city ได้ทำงานสัมภาษณ์แนวคิด ที่มาของการสร้างสรรค์งาน รวมไปถึงการที่มีผู้สนใจตั้งแต่นักเรียนประชาชนทั่วไป นักสะสมงานศิลปะ และนักสร้างสรรค์มาชมผลงาน ได้แลกเปลี่ยนความเห็นกับผู้เขียนในประเด็นการสร้างสรรค และปรากฏการณ์ในสังคมระหว่างประเทศไทยและสิงคโปร์</p>	<p>ผลงานในแนวศิลปะสังคมและการเมืองในแบบของผู้เขียน ไม่ได้สร้างมาเพื่อความงาม เพราะผู้เขียนมีแนวคิดว่างานศิลปะที่ดีควรสะท้อนสังคมและการเมือง เพราะนี่คือปัญหาของคนที่กำลังเผชิญอยู่ เราควรสามารถแสดงความคิดเห็นได้ เพื่อสะท้อนให้รัฐบาลได้รับรู้ว่าประชาชนคิดอย่างไรเพื่อหาแนวทางออกร่วมกันในการแก้ไขปัญหา</p>

ตารางแสดงการวิเคราะห์ผลงานสร้างสรรค์ในแต่ละประเด็น

จากตารางการวิเคราะห์ผลงานสร้างสรรค์ ผู้เขียนได้เปรียบเทียบผลงานทั้งสองชุดที่ได้
แสดงงานต่างสถานที่และเวลา เป็นประเด็นสำคัญอย่างยิ่งในการส่งผลต่อการรับรู้และประเมิน
ผลงานจากสังคม ผู้เขียนพบว่ากรรับรู้ ยอมรับผลงานศิลปะกับสังคมและการเมือง ศิลปินไม่
สามารถทำได้ในสังคมที่บริหารราชการโดยรัฐบาลที่มาจากรัฐประหารโดยทหาร เพราะมีการ
ควบคุมการแสดงออกทางศิลปะของศิลปิน ไม่เพียงแคในกลุ่มศิลปินสาขาทัศนศิลป์เท่านั้น แต่ก้
มีการควบคุมในกลุ่มการละคร เพลง วรรณกรรมอีกด้วย ในขณะที่ผู้เขียนสามารถสร้างประเด็น
ความสนใจต่อสถาบัน NANYANG ACADEMY OF FINE ARTS ที่ต้องการให้ผู้เขียนนำผลงานชุดที่
สองไปจัดแสดงเดี่ยวที่นั่น เพื่อสะท้อนปรากฏการณ์ทางสังคมไทยต่อนานาชาติ

ภาพจากห้องแสดงนิทรรศการผลงาน โดยผู้เขียน
จัดแสดงเดี่ยว (Solo Exhibition) ที่ Lim Hak Tai Gallery , Nanyang Academy of Fine Arts
ระหว่างวันที่ 21 มิถุนายน - 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2562 ณ ประเทศสิงคโปร์

ภาพจากห้องแสดงนิทรรศการผลงาน โดยผู้เขียน
จัดแสดงเดี่ยว (Solo Exhibition) ที่ Lim Hak Tai Gallery , Nanyang Academy of Fine Arts
ระหว่างวันที่ 21 มิถุนายน - 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2562 ณ ประเทศสิงคโปร์

อภิปรายผล

การสร้างสรรคผลงานศิลปะ “เสียงตะโกนร้องในงานศิลปะกับการเมืองที่ถูกควบคุม” เป็นผลงานศิลปะสาขาทัศนศิลป์จำนวนสองชุด คือ ชุดใบหน้าผู้นำ และ Sound of Silence in Thailand มีวัตถุประสงค์นำเสนอประเด็นเรื่อง การควบคุมเสรีภาพทางการแสดงความคิดเห็นของประชาชนไทยในด้านสังคมและการเมือง โดยมีแนวคิดที่ใช้เป็นแกนหลักคือ แนวคิดเรื่องการทำลายรูปเคารพ ICONOCLASM แนวคิดเรื่องการปิดกั้นความจริงในงานของตนเอง (Self-censorship) ผู้เขียนได้นำผลงานศิลปะทั้งสองชุดไปแสดงงานต่างเวลาและสถานที่ ทำให้ได้ข้อค้นพบที่เชื่อมโยงกับสภาวะของประเทศไทยที่อยู่ภายใต้การปกครองหลังการรัฐประหาร ในประเด็นเรื่องการควบคุมสิทธิเสรีในการแสดงความคิดเห็นจากประชาชนเรื่องของสังคมและการเมือง ผู้เขียนขออภิปรายผลดังนี้

ผลงานสร้างสรรค์กับแนวคิดเรื่องการทำลายรูปเคารพ (Iconoclasm)

แนวคิดหรือที่เรียกว่าลัทธิการทำลายรูปเคารพ เป็นการกระทำของผู้มีอำนาจเมื่อเข้าครอบครองพื้นที่และต้องการเปลี่ยนแปลงความศรัทธาของคนภายใต้ศาสนาและการใช้ชีวิตในกรอบสังคมและการเมือง นับตั้งแต่การปฏิวัติของคณะ คสช. เป็นต้นมา กระบวนการดังกล่าวนี้ได้ถูกนำมาใช้ทำลายสัญลักษณ์ที่ส่งเสริมศรัทธาให้กับกลุ่มประชาธิปไตย ดังที่เห็นชัดเจนในกรณีการหายไปอย่างลึกลับของหมุดคณะราษฎรในช่วงวันที่ 1 – 8 เมษายน 2560 และมีการสร้างสัญลักษณ์ใหม่แทนที่หมุดเดิม เสริมสร้างการชักจูงครอบควบคุมความคิดด้วยประโยค “ขอให้ประเทศสยามจงเจริญยิ่งขึ้นต่อไป ประชาชนสุขสันต์หน้าใส เพื่อเป็นพลังของแผ่นดิน ความนับถือรักใคร่ในพระรัตนตรัยก็ดี ในรัฐของตนก็ดี ในวงศ์ตระกูลของตนก็ดี มีจิตซื่อตรงในพระราชาของตนก็ดี ย่อมเป็นเครื่องทำให้รัฐของตนเจริญยิ่ง” การเปลี่ยนแปลงหมุดนี้จึงเป็นเสมือนการทำลายศูนย์รวมศรัทธาของกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยต่อการรัฐประหาร ภายหลังต่อมาจึงเกิดกิจกรรมการสร้างสัญลักษณ์หมุดเดิมอีกหลายครั้งรวมไปถึงการสร้างสรรคผลิตภัณฑ์ เช่น เหรียญที่ระลึก ขนมน เป็นต้น ผู้เขียนจึงสร้างสรรค์งานศิลปะสะท้อนผู้นำ สัญลักษณ์ทางการเมืองทั้งสองข้อให้ปรากฏเป็นใบหน้า แต่ทำลายอัตลักษณ์บนใบหน้าบริเวณดวงตาของทั้งสองคนคือ ทักษิณ ชินวัตร กับพล.อ ประยุทธ์ จันทร์โอชา ด้วยแนวคิดที่ไม่เจาะจงทำลายอัตลักษณ์คนใดคนหนึ่งเพียงฝ่ายเดียว แต่อย่างไรก็ตามภาพผลงานยังคงทำให้ประชาชนได้รับรู้ว่า ภาพใบหน้านั้นบ่งบอกว่าเป็นใบหน้าของใคร

ในงานชุดที่สองคือ Sound of Silence in Thailand ผู้เขียนยังคงใช้แนวคิดการทำลายอัตลักษณ์มาเป็นแกนหลักของความคิด ในงานแทบทุกชิ้นที่ปรากฏใบหน้าของบุคคล ผู้เขียนทำลายอัตลักษณ์ทั้งหมดด้วยเหตุผลเรื่องความปลอดภัยในสถานภาพของผู้เขียนเอง แต่สำหรับ

การวาดภาพลายเส้นใบหน้าของผู้เขียนในงานชุดที่สอง ผู้เขียนตั้งใจวาดภาพเหมือนของตนเอง เพราะไม่ไปกระทบต่อสิทธิหรือละเมิดทางจริยธรรมต่อผู้ใด อีกทั้งยังสร้างผลกระทบต่อการใช้ จดจำให้กับผู้เข้าชมนิทรรศการให้เห็นความเป็นตัวตนของผู้เขียนที่ปรากฏในผลงานศิลปะ ซึ่งก็ได้รับการแสดงความคิดเห็นกลับว่า ผลงานชุดที่สองมีความเป็นแบบเฉพาะของศิลปินได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม เรื่องแนวคิดการทำลายรูปเคารพในปัจจุบันปี พ.ศ. 2564 ก็ยังคงเป็นประเด็นที่รัฐบาลยังคงควบคุมการเผยแพร่ การส่งต่อ การรับรู้ของประชาชนในการแสดงความนิยมต่อกลุ่มของอดีตนายกรัฐมนตรีอีกด้วย

ผลงานสร้างสรรค์กับแนวคิดเรื่องการปิดกั้นความจริงในงานของตนเอง (Self-censorship)

ผู้เขียนได้กล่าวถึงประเด็นเรื่องนี้ไปบ้างแล้วว่า แนวคิดทั้งสองแนวคิดได้ถูกนำมาเป็นแกนหลักคิดในการสร้างสรรค์งานทั้งหมด จนอาจจะไม่สามารถแบ่งแยกได้ชัดเจน กล่าวคือ การทำงานศิลปะที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการแสดงความคิดเห็นทางสังคมและการเมืองนับตั้งแต่อดีตนั้น ศิลปินมักจะเลือกใช้สัญลักษณ์มาสื่อสารประเด็นแล้วไม่กล่าวหรือวาดภาพอย่างตรงไปมา แต่สามารถเชื่อมโยงภาพความทรงจำให้กับผู้ชมได้เห็น ตัดสินใจกับความคิดของตนเองได้ว่า ภาพเหล่านั้นสื่อสารอะไร อย่างไร สำหรับผลงานของผู้เขียนก็เช่นเดียวกันคือ ผู้เขียนวาดภาพบุคคล ภาพปรากฏการณ์ต่างๆ ที่สำคัญ หรือเรื่องที่เกิดข้อโต้แย้งในสังคมที่ไม่ได้ขอยุติหรือสร้างความคลางแคลงใจถึงความยุติธรรมว่ามีจริงหรือไม่ ให้ปรากฏในผลงาน ทำให้ผู้ชมที่มีประสบการณ์ร่วมกับเหตุการณ์ต่างๆ สามารถเข้าใจสัญลักษณ์ในงานของผู้เขียน อย่างไรก็ตามในการแสดงงานผลงานชุดที่สองในประเทศสิงคโปร์ ผู้ชมอาจจะมีความหวั่นหรือสงสัยต่อภาพผลงานจึงทำให้เกิดบทสนทนาระหว่างผู้เขียนซึ่งเป็นศิลปินเจ้าของผลงานกับผู้ชม ก่อให้เกิดกระบวนการวิพากษ์ วิจารณ์และการตั้งคำถาม หาคำตอบอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ของผู้เขียนอยู่แล้วในประเด็นนี้

อย่างไรก็ตามแม้ว่ารัฐออกกฎหมายควบคุมการแสดงออกทางความคิดเห็นนับตั้งแต่ต้นปี พ.ศ.2563 เป็นต้นมา แต่เมื่อกลุ่มเยาวชนออกมาลงถนนแสดงออกทางการเมืองในหลายๆ ครั้ง สังคมไทยได้เห็นการแสดงออกทางศิลปะในรูปแบบต่างๆ ทั้งการแสดงสด การวาดภาพบนท้องถนน การวาดภาพในสื่อสังคมออนไลน์ การออกแบบกราฟิกที่เป็นสื่อหลักในการสื่อสารของคนรุ่นใหม่ สื่อเหล่านั้นมีทั้งที่แสดงออกอย่างตรงไปตรงมาไม่ปิดบังความคิดของตนเอง อันเป็นการท้าทายอำนาจรัฐให้พุ่งเป้ามาที่คนสร้างสรรค์แต่ละคน ต่อมาเมื่อมีการควบคุมตัวดำเนินคดีตามกฎหมายในภายหลัง ทำให้นักสร้างสรรค์ ศิลปิน ก็จำเป็นต้องควบคุมความคิด ปิดบังภาพลักษณ์ที่ปรากฏในงานของตนเอง เพื่อหลีกเลี่ยงความเสี่ยงของตนเองและครอบครัว

พื้นที่ศิลปะที่ไม่มีเสรี

ข้อค้นพบของผู้เขียนในการทำงานศิลปะทั้งสองชุดและได้จัดแสดงผลงานต่างสถานที่ต่างเวลา คือ ศิลปินที่ทำงานศิลปะสะท้อนการเมืองอย่างตรงไปตรงมาจำเป็นต้องหลบกลบเคลื่อนอำพรางภาพที่แสดงออกมา มิเช่นนั้นผลงานนั้นก็ไม่สามารถนำเสนอเผยแพร่ให้แก่ประชาชนในพื้นที่สาธารณะได้ ศิลปินในประเทศไทยที่ทำงานแสดงออกทางด้านการเมืองในทุกสาขาต่างนำเสนอความหมายเชิงอุปมาอุปมัย แต่ก็ยังมีกลุ่มนักเคลื่อนไหวหรือนักกิจกรรมทางการเมืองใช้พื้นที่ศิลปะเพื่อการสื่อสารอย่างตรงไปตรงมาเพื่อสร้างแรงกระเพื่อมในสังคมไทย สำหรับผลงานชุดที่สองที่ผู้เขียนได้นำไปแสดงงานที่ประเทศสิงคโปร์ ทำให้ผู้เขียนได้ข้อค้นพบว่าผลงานเรื่องเดียวกันที่ถูกควบคุมการแสดงออกในประเทศไทยแต่สามารถนำไปเผยแพร่ในพื้นที่ต่างประเทศได้ อย่างไรก็ตามระหว่างที่อยู่สิงคโปร์ผู้เขียนก็ได้ทราบว่าศิลปินในประเทศสิงคโปร์ก็อาจจะไม่สามารถแสดงออกทางสังคมและการเมืองได้เต็มที่ในประเทศของตนเองได้เช่นเดียวกัน

ข้อค้นพบอีกประการหนึ่งอันเป็นสิ่งย้ำชัดเจนที่จะสะท้อนความเป็นศิลปะไทยร่วมสมัย คือ การทำงานศิลปะร่วมสมัยของศิลปินไทยในปัจจุบันกำลังสื่อสารกับใคร กว้างขวางหรือมีขอบเขตครอบคลุมนานาไหน ประเด็นที่ศิลปินไทยกำลังทำอยู่นั้น สังคมในระดับนานาชาติมีความเข้าใจหรือไม่ เนื่องจากผู้เขียนทำงานศิลปะทั้งสองชุดนี้ด้วยประเด็นที่กำลังอยู่ในความสนใจของสังคมโลก เป็นประเด็นที่ปัญหาไปทุกทวีปที่มีการประท้วงเรียกร้องความยุติธรรมจากผู้มีอำนาจเผด็จการ ด้วยประเด็นนี้เองจึงเป็นที่สนใจของบุคลากรจากสถาบันศิลปะในประเทศสิงคโปร์ แต่หากผู้เขียนสร้างงานในกลุ่มพุทธศิลป์ หรืองานศิลปะที่เชิดชูสถาบัน เหล่านั้นคงไม่เข้าใจวัตถุประสงค์ในงานเท่าใดนัก

สรุปและเสนอแนะ

การสร้างสรรคผลงาน “เสียงตะโกนร้องในงานศิลปะกับการเมืองที่ถูกควบคุม” ได้รับความสนใจจากสถาบันศิลปะในประเทศสิงคโปร์เนื่องจากถูกให้ความสำคัญในลักษณะที่เป็นงานศิลปะร่วมสมัย แต่สร้างผลกระทบต่อการรับรู้ของเจ้าหน้าที่รัฐในประเทศไทยจนไม่สามารถทำการแสดงผลงานในประเทศไทยได้ในงานชุดแรก นี่คือการสะท้อนให้เห็นถึงการควบคุมของรัฐต่อการแสดงออกทางความคิดเห็นเรื่องสังคมและการเมืองของศิลปินในฐานะประชาชนคนไทยคนหนึ่งที่ได้รับผลกระทบต่อความไม่ยุติธรรมในระดับประชาธิปไตย ดังนั้นศิลปินจึงจำเป็นต้องปิดบัง กลบเกลื่อน ทำลายภาพจำ เบี่ยงเบนการสื่อความหมายในแบบที่ไม่สื่อสารตรงไปตรงมาโดยการใช้สัญลักษณ์แทนความหมายอันแท้จริง ส่วนประเด็นเรื่องผลงานการสร้างสรรคของผู้เขียนสรุปได้ว่าผลงานสามารถเรียกร้อง ตะโกนออกไปด้วยภาพให้ประชาชนทั้งในประเทศและต่างประเทศได้รับรู้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยในมุมมองของผู้เขียนด้วยสถานะของศิลปิน

ข้อเสนอแนะ

สังคมไทยยังอยู่ในสถานะที่อ่อนแอ เหมือนผู้ป่วยที่โทรมทรุดลงเรื่อยๆ ความยุติธรรมไม่มีจริงอย่างสมบูรณ์ตามที่ปรากฏให้เห็นในหลายๆ กรณี กฎหมายเขียนให้คนร้ายเป็นคนดี การบริหารจัดการไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ ตัวอย่างเช่น การแก้ไขสถานการณ์ฉุกเฉินต่อโรคระบาดโควิด-19 ที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ทันที่ ในภาวะต่างๆ เหล่านี้ทำให้คนไทยไร้ซึ่งความหวัง ดังนั้นศิลปิน นักสร้างสรรค์ ควรทำหน้าที่ในฐานะผู้สื่อสารด้วยพลังของศิลปะ สร้างความตระหนักรู้ให้เกิดขึ้นในสังคม เพื่อให้การแสดงความเห็นต่อสังคมและการเมืองมีพลัง แม้จะเป็นเพียงเสียงที่ตะโกนในความเงียบก็ส่งเสียงต่อไปจนเกิดเป็นพลังแห่งการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย

เอกสารอ้างอิง

ประชาไท, พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์ : ความสมานฉันท์ในการเซ็นเซอร์ตัวเองของสื่อกรณีวิจารณ์ป่า, เข้าถึงเมื่อ 24 มิถุนายน 2564, เข้าถึงได้จาก <https://prachatai.com/journal/2007/03/12169>

อันนา หล่อวัฒนตระกูล, 2 ปี 2 เดือน การหายไปของหมุดคณะราษฎร, เข้าถึงเมื่อ 24 มิถุนายน 2564, เข้าถึงได้จาก <https://prachatai.com/journal/2019/06/83100>

Wikipedia, *Iconoclasm*. accessed June 24 2021, available from. <https://en.wikipedia.org/wiki/Iconoclasm>,